

Оксана Кушнір,

канд. наук із соц. комунік.

УДК 007: 304: 070: 316.773

Жанрово-стильові особливості публіцистики словацьких українців (на матеріалі публікацій журналу «Дукля»)

У статті окреслено жанрові різновиди та стильові особливості публіцистики в журналі словацьких українців «Дукля» за 1953–2004 рр.

Ключові слова: публіцистика, жанр, рецензія, портрет, огляд, стаття, стиль.

Жорсткі економічні та соціальні умови, культурна й суспільна ізольованість українців у Чехословаччині змушували українських письменників Пряшівщини (Пряшівщина – північно-східний район Словаччини. – О. К.) вдаватися до політичної діяльності, публіцистики, журналістики. Це визначало особливі функції художньої літератури та літературної критики. Дедалі чіткіше увиразнювався процес поглиблення критичного мислення в контексті публіцистики. А на сторінках літературно-мистецького та публіцистичного журналу «Дукля» [1] виокремилася літературно-критична домінанта публіцистики видання [2, 225]. Зокрема, у критичних публікаціях часопису помітне жанрово-стильове схрещення квазінауковості та публіцистичності. Найпродуктивнішими були «малі» форми журнальної публіцистики [3, 114], які давали змогу найоперативніше реагувати на виступи ідейних і творчих опонентів.

У критичних рубриках часопису за час його існування домінували інформаційні жанри: повідомлення, анотації, репортажі, кореспонденції, інтерв'ю. Значна частина з них – аналітичні тексти, передусім оглядові замітки, рецензії, портретні нариси, публіцистичні статті. Зрідка з'являлися проблемні публікації, полемічні нотатки, поодинокими були власне літературно-критичні й літературознавчі розвідки.

Зважаючи на відсутність досліджень пряшівської публіцистики в українських та словацьких науковців та беручи до уваги міркування журналістів-теоретиків, літературознавців В. Баранова, А. Бочарова, Ю. Суровцева [4; 5], Ю. Бурляя [3], А. Корокотіної [6], Н. Кучми [7], Г. Мельника, А. Тепляшиної [8], А. Тертичного [9] та інших науковців, ставимо метою дослідження визначити й проаналізувати жанрові різновиди та стильову тональність публіцистики в журналі «Дукля» відповідно до суспільно-політичних і культурних умов розвитку літератури пряшівських українців.

На шпальтах журналу «Дукля» домінує *рецензія*, а саме її літературний різновид (з 1986 р. тут постійно велася рубрика «Рецензії») [4, 142]. Протягом 50-ти років існування часопису рецензії була притаманна якісна еволюція залежно від досягнутого рівня духовної культури, естетичних та ідейних уподобань української громади.

Протягом перших трьох років через низький рівень художньої творчості та через відсутність кваліфікованих рецензентів [10, 93] переважали *бібліографічні замітки* [11, 138] й *анотації* [3, 143], що мали подавати інформацію про зміст і значення нових творів. Часто публікації містила тільки враження від прочитаного, не обгрунтовані докладним аналізом, тому переростала у *міні-рецензію* [4, 147]. Рідше анотація модифікувалася у *звичайну журнальну рецензію* [3, 143], яка становила лаконічну характеристику головного, чітко окреслювала позитиви і недоліки твору.

Автори тогочасних публікацій альманаху (Ф. Ковач, І. Волощук, А. Шлепецький, М. Мольнар) виробили схему рецензії, яка складалася з інформації про твір і декларативних похвал чи доган. При цьому критики керувалися змістом, суспільною та виховною значущістю текстів [10, 95]. Продукуючи публіцистичний вектор критики [12], рецензенти майже не звертали уваги на стильову специфіку творів (Ф. Ковач «Над книжкою поезій О. І. Павловича», 1955, № 4).

XX з'їзд КІПС (1956) висунув нові вимоги до оцінки літературних явищ. Відтоді рецензенти намагалися збагнути художній світ твору через висвітлення індивідуального стилю автора, його формальних пошуків (В. Хома «Замечательный талант», 1958, № 4; «Де ж правда?», 1961, № 3; 4; Ю. Бача «Ми теж за правду, проти перекручень», 1961, № 1; М. Гиряк «За ідейну і художню правду, проти перекручень», 1960, № 4).

Серед критичного доробку часопису рецензія кількісно переважала і протягом 70–80-х рр. минулого століття. Але тогочасна рецензентська практика знову зводила аналіз до соціально-політичних характеристик, служила агітації читачів за (чи проти) тої чи тої книги [12, 60] (М. Роман «"Крихка орхідея" Василя Дацея», 1988, № 6).

Із рецензіями на поетичні твори часто виступали літератори, які більше акцентували увагу на формально-стильовому аспектові аналізу. У річищі так званому письменницької критики журналу працювали І. Галайда («Від загадки до загадковості вінків сонетів», 1986, № 4), І. Яцканин («Нова манера поетичного письма», 1990, № 4), гармонійно поєднуючи мистецьке володіння словом і науковий аналіз.

У рецензіях прози значно більше заідеологізованих суперечок та полеміки. Про перші експерименти щодо форми і архітектоніки прозових

творів свідчають рецензії А. Червеняка («Сатирі місце!», 1962, № 3), І. Яцканина («Жайворонок і люди, або Гірка доля села», 1990, № 6).

Окрему групу в журналі становлять рецензії на взаємні переклади творів українських та словацьких письменників. Рецензії на прозові видання мають інформативний характер, у них мало уваги приділено якості перекладу (З. Генік-Березовська «Чеська антологія української літератури Східної Словаччини», 1984, № 6, І. Яцканин. «Кринична чистота душі», 1986, № 2). Рецензії на поетичні переклади натомість проблематизують перекладацтво, знання мов, важливість розуміння світосприймання письменника (Л. Бабота «Чеський переклад творів Григорія Сковороди», 1984, № 2), В. Конопелець «Дещо про стиль перекладу й переклад стилю», 1986, № 1).

Рецензії в журналі «Дукля» мають свій виразний стиль. Потягом 50-ти рр. домінував чітко продуманий, структурований відповідно до канонів суспільного розуміння мистецтва «монологічний» виклад. У 60-х рр. були спроби аналізувати літературні тексти більш безпосередньо, з опорою на діалогічність (публікації Ю. Бачі, В. Хоми, І. Мадчинського, А. Червеняка тощо).

Серед масиву критичних виступів журналу «Дукля» активно представлені різновиди *літературно-критичного портрета* [7, 193] – від белетризованої оповіді про життєвий шлях письменника, в яку вплетено оцінку творів, до розкриття творчої індивідуальності митця через аналіз його творів.

Літературні портрети для «Дуклі» писали переважно фахівці-критики (Л. Бабота, З. Генік-Березовська, Ф. Ковач, М. Мольнар, М. Роман, О. Рудловчак, А. Шлепецький). За метою, яку ставлять перед собою автори, можна виокремити літературно-критичні портрети, присвячені: а) зображенню творчих постатей праянівських письменників; б) розповідям про письменників сусідніх літератур. Серед них доцільно вести мову як про митців слова минулого, так і про сучасників.

Найпоширенішими формами літературних портретів «Дуклі» є ювілейні статті та некрологи. Перші містять характеристику лише довершених творів ювілянта, фіксують схвальні оцінки діяльності портретованого. Відгуки на смерть письменника перетворюються у розгорнутий аналіз його творчого і життєвого шляху з використанням біографічних матеріалів та особистих спогадів автора. У таких портретах критики дуже рідко описують зовнішність письменника, частіше виділяючи окремі риси вдачі, особливості характеру, які впливають на творчу долю художника (І. Субота «Леся Українка», 1961, № 1; О. Рудловчак «Пристрасне слово», 1963, № 3).

Основними джерелами літературних портретів є опубліковані твори, критичні праці, листи, тексти інтерв'ю з авторами, різноманітні спогади, читацькі відгуки тощо. Отже, цьому жанрові притаманний вищий ступінь суб'єктивності, що проявляється в композиції статті, в структурі й логіці аналізу творчості чи окремих творів.

Тривалий час структуру портрета формував хронологічний аналіз творів митця з погляду класових та ідейних доміант, їх соціологічних джерел та біографічних передумов. Такі публікації мали показати читачам, під впливом яких життєвих і суспільних обставин формувалася творчість митця. Для цього критики «вмонтовували» у свою розповідь біографічні дані, соціальні характеристики тогочасного буття краю (М. Роман «Федору Лазорику 50 років», 1963, № 1).

У 90-х рр. переосмислювалися суть і значення митецтва слова, місце автора, твору й читача у літературному процесі. Відповідно переглядалася творчість письменників старшого покоління, по-новому оцінювалися спроби молодих літераторів (В. Хома «Ювілей письменника (До 75 роковин від дня народження Михайла Шмайди)», 1995, № 5, «Поет пристрасного бажання стверджувати – Степан Гостиняк», 1996, № 5).

Позиція автора, тип його мислення позначились і на манері викладу літературних портретів: порівняно вільна композиція викладу матеріалу, розповідь автора доволі гнучка, пересипана картинками з сучасного життя, ліричними відступами чи особистими оцінками, публіцистичними оглядами, екскурсами в минуле, окресленням важливих теоретичних проблем (Й. Шелепець «Шевченко і Павлович», 1962, № 1; О. Зілинський «Тичина діалектичний», 1967, № 2).

Особливу стильову тональність літературних портретів створює паралельне використання прийомів наукового та художнього письма. Логічності думок, аргументованості суджень, документальності не суперечать образність, емоційність, широка палітра метафор (І. Галайда «Невтомний працівник пера (До 80-річчя з дня народження В. Зозуляка)», 1989, № 5).

Серед літературно-критичних портретів «Дуклі» часто трапляються статті-передмови до опублікованих художніх текстів. За змістом такі публікації нагадують портретний нарис, у якому автор чи редакція пунктирно окреслюють етапи біографії митця, виокремлюють провідну тематику та стильову доміанту творчості, підтверджуючи свої думки нижче поданими текстами (редакційна стаття «Роману Федоріву – 60», 1990, № 6).

З-поміж іншого виділяється портретний цикл про І. Мацинського (1992, № 2), в якому поєднано різні форми жанру: літературно-кри-

тичну працю «штрихи до портрета» Ф. Ковача, мемуарну розповідь М. Неврлого «Про друга незабутнього», етюд С. Ганущина «На розпеченому піску Сахари».

З-поміж оглядових публікацій часопису «Дукля» домінує такий їх тематичний різновид [8, 139], як *літературні огляди*, які передбачають оглядову характеристику та аналіз низки літературних явищ, об'єднаних за певним принципом [13, 424]. Визначальними серед них є хронологічні межі, в яких розглядається група творів. Жанр парадигма літературних оглядів позначена панорамністю, системністю, здатністю єдиним поглядом охопити всю складність літератури чи окремого її потоку, виокремити провідний концепт.

У журналі «Дукля» неодноразово домінували літературні огляди. Неоднорідність літературного процесу словацьких українців спонукала критиків осмислювати перебіг поточного розвитку мистецтва слова, підсумовувати досягнуте протягом конкретного часу.

Найпоширенішими є *загальні огляди літератури* [11, 143], які ставили за мету вписати сторінку до літопису пражської словесності. Найчастіше мотивами до їх творення були з'їзди письменників, конференції, визначні події, що зумовлювали відповідну спрямованість, структуру і стиль цих публікацій, які наближалися до літературно-критичних нарисів (І. Волощук «О современной украинской литературе в Чехословакии», 1955, № 4; М. Роман «Українська література Чехословаччини між двома з'їздами ССП», 1987, № 2). Зародженню та розвиткові нового погляду на літературу, її оцінку сприяли огляди В. Хоми «Заметки о современной украинской литературе в Чехословакии» (1959, № 4), І. Яцканина «Сучасні пориви нашої літератури» (1989, № 6).

На шпальтах часопису публікувалися *міні-огляди* [9, 69]. Їх основне завдання – подати номінальну інформацію про авторів та їхні нові твори. Подібні виступи І. Волощука («Развитие украинской литературы и украинского искусства в ЧСР после освобождения», 1960, № 2), М. Мольнара («Українська література Чехословаччини за 1965–66 роки», 1967, № 1).

У 60-х та наприкінці 80-х років на сторінках журналу «Дукля» з'явилися *проблемні огляди* [14, 125]. Їх призначення – окреслити доробок окремої галузі літературної діяльності за певний час, відтак хронологічний принцип організації матеріалу поступався проблемному. Тогочасні публікації О. Зілинського («На шляху до людиназнавства (Про розвиток нашої малої прози)», 1968, № 1, «Досягнення й перспективи нашої літературної критики», 1966, № 4), В. Хоми («Українська поезія Чехословаччини до Переможного Лютого 1948»,

1989, № 1) становлять яскраві зразки власне наукової критики, які рясніють теоретичними роздумами, фаховими коментарями.

Доброю традицією стали *журнальні огляди* [8, 140] «Дуклі» з метою регулярного висвітлення та оперативного оцінювання діяльності видання. За змістом вони поділяються на характеристику прози (М. Роман. «В "Дуклі" художня проза за 1965 рік», 1966, № 1; Ф. Ковач «Задатки і недостатки (Художня проза "Дуклі" за 1966 рік)», 1967, № 2), поезії (М. Неврлий «Наша поезія за 1964 рік», 1965, № 3; О. Зілинський «Поезія в минулорічній "Дуклі"», 1967, № 2), перекладацької творчості (Ю. Кіндрат «Переклади на сторінках "Дуклі" в 1984 році», 1985, № 4). Якщо оглядачі журнальної прози більше акцентують увагу на ідейно-тематичному зростанні авторів, то дослідники поезії докладніше зупиняються на аналізі формального аспекту творів, визначають загальномистецькі критерії поезії. Річні *огляди преси* [19, 185] мають спільні особливості: фрагментарність структури, відсутність загальнолітературного контексту, що позбавляє критиків можливості цілісної характеристики окремих явищ.

Кількісно найменше представлені у часописі *огляди іноземної літератури* [11, 30], які виконували орієнтаційну та спонукальну функції, заохочували читачів до читання маловідомих їм авторів (В. Хома «Заметки о современной русской прозе», 1963, № 3).

Окрему групу в журналі «Дукля» становлять *жанрові огляди* [3, 124]. Вони характеризують стан розвитку певного жанру за конкретний період (М. Роман «Стан розвитку українського роману Чехословаччини», 1984, № 1; Я. Юрчо «До тенденцій сучасного словацького роману», 1984, № 6).

Рідко трапляються *тематичні й персонажні огляди* [3, 127]: Й. Голанда «Діти у повістях Юрка Боролича», 1984, № 6; М. Неврлий. «Тема соборності України в закарпатському фольклорі», 1992, № 1).

Найменше у журналі «Дукля» представлено *статей*. Провідні автори намагалися висвітлювати певні питання літературного життя з глибшим теоретичним осмисленням. Проте лише окремі з критиків спромоглися сформулювати актуальні проблеми літературного розвитку та навіть намітити шляхи їх вирішення. Це зумовило тенденцію до «дифузії» жанрів.

Найяскравіше «дифузія» жанрів проявляється при аналізі теоретичних питань літературного твору, пошуків нових жанрових і формально-тематичних втілень. Прикладом проблемної статті-рецензії є публікація В. Хоми «"Лемки" та деякі інші літературні проблеми» (1965, № 2). Вона відповідає канонам жанру рецензії – пропонує детальний аналіз і вмотивовану оцінку роману М. Шмайди «Лемки».

Водночас міркування В. Хоми виходять за межі рецензії, порушуючи проблему критеріїв оцінки літературних творів.

Вимогам жанру проблемної рецензії-статті відповідають публікації М. Гириака «За ідейну і художню правду, проти перекручень» (1960, № 4), Ю. Бачі «Ми теж за правду, проти перекручень» (1961, № 1), В. Хоми «Де ж правда?» (1961, № 3). Завдання, предмет дослідження, спосіб організації матеріалу, зміст і структура виступів Ю. Бачі та В. Хоми дають підстави номінувати їх терміном «полемічна стаття» [4, 161–164].

Найменше у «Дуклі» представлено статей про закономірності художньої мови та про специфічні особливості стилю регіональних письменників (М. Гириак «Про фольклорні художні засоби роману М. Шмайди "Роз'їзди"», 1987, № 1; Н. Фесенко «Засоби художнього зображення», 1960, № 3).

На жанровому векторі критики стаття найближче стоїть до оглядів, оскільки обидва ці різновиди спрямовані на характеристику, оцінку та узагальнення суттєвих сторін літературного процесу. Із проблемно-оглядовими статтями на сторінках «Дуклі» в різний час виступили О. Рудловчак «Проблеми і завдання дослідження літературної спадщини та сучасного стану літератури українців Східної Словаччини» (1960, № 2), О. Зілинський «Досягнення й перспективи нашої літературної критики» (1966, № 4), В. Жидліцький «Роман та його художня проблематика в українській літературі Чехословаччини» (1967, № 5), М. Неврлий «Неоромантизм в українській радянській поезії 20-х років» (1967, № 3).

Домінує стаття в «Дуклі» лише протягом 60-х рр. В епоху «золотого віку» на сторінках журналу широко представлені проблемні статті, в яких характеризується тогочасний стан і перспективи розвитку літератури словацьких українців, висуваються проблеми місцевого письменства й пропонуються шляхи їх вирішення. У працях зазвичай розглядаються теоретичні або методологічні питання літератури: предмет і способи його художнього відображення (Ю. Бача «Проблема відображення життя в сучасній українській літературі східної Словаччини», 1961, № 4), функції літератури у суспільстві (О. Рудловчак «Про суспільне значення літератури», 1959, № 4), провідні засади письменницької творчості, формально-мистецькі пошуки в межах окремих родів і жанрів (М. Ільницький «Стріча лагідного Каїна з лицарем печальної подоби», 1967, № 6). Публікаціям притаманна різна методологічна настанова, різні обсяги полемічності, але вони типові для жанру проблемної статті завдяки своїй концептуальності, логічності, аргументованості.

Важливою для «місцевого» літературного життя виявилася полеміка щодо шляхів і перспектив розвитку літератури словацьких українців. Її зреалізували публікації А. Червеняка «Наші чергові завдання» (1964, № 1), «До проблем української літератури в Чехословаччині» (1965, № 2), Й. Шелепця «Думки опівночі» (1964, № 4), «Стан, можливості та перспективи нашої літератури» (1965, № 2), Ю. Бачі «Зрозуміти й реалізувати» (1964, № 3), «Вони цієї каші не варили» (1965, № 1), О. Зілинського «Куди йти літературі східнославацьких українців?» (1965, № 2). Полеміка 60-х років вдихнула життя у пражівський літературний процес, зумовила потребу нового способу художнього світосприймання, показала методологію мислення провідних критиків.

Окремий проблемний напрям становлять статті про особливості літературної критики: її місце в літературному процесі, позицію автора, критерії оцінювання (О. Зілинський «Якою має бути критика?», 1965, № 3; В. Хома «Чи потрібно дискутувати», 1967, № 1; Ю. Бача «Критику-на вищій рівень», 1990, № 4).

Аналіз генології літературно-критичної публіцистики пражівських українців, представленої на сторінках журналу «Дукля», засвідчив, що у півстолітньому масиві малоформатних публікацій виокремлюються рецензії, портретні нариси, огляди, аналітичні статті. Домінує жанр рецензії, який репрезентує диференціацію підходів до оцінювання творів, їх авторів, самого журналу. Жанр портретного нарису представлений передусім різновидами літературно-критичного портрета, героями яких найчастіше виступали літератори, публіцисти. Серед оглядів у виданні домінує літературний різновид, репрезентований загальними, проблемними оглядами літератури, оглядами преси, жанровими, тематичними та персонажними оглядами. Кількісно найменше в «Дуклі» зафіксована аналітична стаття, зокрема проблемна та полемічна. Квалітет літературознавчої традиції зумовила «дифузійну» жанрів найчастіше на стику статті та рецензії, статті та огляду.

1. *Дукля*. – Пряшів, 1953–2004.

2. *Кушнір О. В.* Теоретична парадигма літературно-критичної публіцистики у журналі «Дукля» (Словачина, 1953–2004 рр.) // *Діалог. Медіа-студії* : зб. наук. пр. / за заг. ред. О. В. Александрова. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 9. – С. 224–237.

3. *Бурляй Ю. С.* Жанри літературно-художньої критики // *Основи літературно-художньої критики*. – К. : Вища школа, 1985. – С. 107–162.

4. *Баранов В. И.* Литературно-художественная критика / В. И. Баранов, А. Г. Бочаров, Ю. И. Суровцев. – М. : Высшая школа, 1982. – 207 с.

5. *Бочаров А. Г.* Жанры литературно-художественной критики : лекции / А. Г. Бочаров. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 51 с.

6. *Корокотина А. М.* Литературный портрет как жанр критики (на материале критического наследия А. К. Воронского) // *Вопросы истории и теории литературной критики*. – Тюмень, 1976. – С. 3–16.

7. *Кучма Н. З.* Літературна критика в Західній Україні 20–30 рр. ХХ ст. / Н. З. Кучма. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2004. – 232 с.

8. *Мельник Г. С.* Основы творческой деятельности журналиста : учеб. пособ. / Г. С. Мельник, А. Н. Тепляшина. – С.Пб. : Питер, 2006. – 272 с.

9. *Тертычный А. А.* Жанры периодической печати : учеб. пособ. / А. А. Тертычный. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 312 с.

10. *Зілинський О.* Критика // *Література чехословацьких українців (1945–1967). Проблеми й перспективи* / Відділ укр. літ. в Пряшеві. – Братислава, 1968. – С. 93–101.

11. *Жанры русской литературной критики 70–80-х годов XIX века* / В. Н. Коналов, Л. Я. Воронова, Г. М. Магдеева и др. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1991. – 164 с.

12. *Корнилов Е.* Становление публицистической критики и структурное формирование жанра рецензии // *Филологические этюды. Журналистика* / ред. кол. : Г. В. Валимова (отв. ред.) и др. – Ростов н/Д. : Изд-во Ростов. ун-та, 1971. – Вып. 1. – С. 58–72.

13. *Літературознавчий словник-довідник* / [авт.-уклад. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1997.

14. *Барахов В.* Литературный портрет: Истоки, поэтика, жанр / В. Барахов. – Л. : Наука, 1985. – 312 с.

Подано до редакції 23. 04. 2012 р.

Kushnir Oksana.

Genre and style features of social and political journalism of the Slovakian Ukrainians (in the publications of journal «Duklya»).

In the article the review of genre and style features of social and political journalism on the pages of the Slovakian Ukrainians journal "Duklia" for the period 1953–2004 are outlined.

Keywords: social and political journalism, genre, critique, portrait, review, article, style.

Кушнір О. Ю.

Жанрово-стилевые особенности публицистики словацких украинцев (на материале публикаций журнала «Дукля»).

В статье выделены разновидности жанров и стилистические особенности публицистики в журнале словацких украинцев "Дукля" за 1953–2004 гг.

Ключевые слова: публицистика, жанр, рецензия, портрет, обозрение, статья, стиль.

